

1. Братасюк В.М. Принцип індивідуалізації як засада сучасного правового розвитку. Право та державне управління. 2018. № 4(33). С. 5-10.
2. Братасюк В. Правосуб'єктність людини новоєвропейської епохи: філософсько-правове осмислення. Науковий вісник УЖНУ. Серія Право. 2018. № 50.
3. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Київ: Атіка, 2001. 176 с.

**Ключові слова:** право, правосуб'єктність, принцип індивідуалізації, правовий розвиток.

**Keywords:** law, legal personality, principle of individualization, legal development.

**Скуріхін Сергій Миколайович**

*Національний університет «Одеська юридична академія»*

*доцент кафедри загальної теорії права та держави,*

*кандидат юридичних наук, доцент*

## **КООПЕРАЦІЯ В РАКУРСІ ЮРИДИЧНОЇ ЕТОЛОГІЇ**

Юридична етологія – це новий міждисциплінарний науковий напрямок в якому, спираючись на біологічні засади, вивчаються процеси формування правової поведінки людини в онто- і філогенезі [1, с. 36]. Значна увага в межах юридичної етології приділяється питанням правової взаємодії та кооперації.

Метою будь-якої регулятивної системи, в тому числі і правової, є об'єднання суб'єктів на основі єдиного розуміння процесу комунікації в суспільстві, очікування відповідного варіанту поведінки від його членів. Взаємне співробітництво, кооперація суб'єктів сприяє вирішенню безлічі

завдань, що стоять перед соціальною групою або суспільством в цілому, наприклад, об'єднання одноплемінників для відбиття агресії з боку зовнішнього ворога, кооперація для вирішення економічних завдань (в первісному суспільстві – спільне полювання, у хліборобів – спільний обробіток землі і т.д.).

Взагалі, термін кооперація («cooperatio») латинського походження і складається з «со», що означає спільно, разом, і «operis» – робота, праця. В науковій літературі звичайно під кооперацією розуміють, по-перше, процес співпраці людей а, по-друге, її історичну організаційно-правову форму – кооператив [2, с. 9]. В сучасній юриспруденції питання кооперації розглядаються в межах окремого напрямку – «кооперативного права». Основним нормативно правовим актом, що визначає відносини в даній сфері є Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. У цьому Законі (Ст. 1) кооперація визначена як система «кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів» [3]. Слід зазначити, що кооперація, в першу чергу, це об'єднання певної групи індивідів, які через колективну взаємодію, реалізують як власні, так і групові економічні, соціальні, культурні інтереси. Таким чином, завданням кооперативного права слід вважати комплексне забезпечення інтересів як окремого індивіда, так й інтересів соціальних груп і місцевих громад у цілому [4, с. 39].

Кооперація є однією з визначальних ознак будь-якої соціально організованої системи. Але це стосується не тільки людського суспільства. Вченими етологами досліджується кооперативна поведінка і серед інших видів, як «соціальних», так і, навіть, «несоціальних» тварин. Наприклад, широко відомий експеримент з рибками колюшками. Після поміщення в акваріум дзеркала, колюшка побачила «підтримку» з боку ще однієї особини її виду, яка відбивалася в дзеркалі і повторювала всі її рухи. В результаті цієї «кооперації» активність колюшки щодо захисту власної

території зросла [5, с. 316]. Аналогічне співробітництво описується і К. Лоренцом. При створенні пари риби сімейства цихлід займають більш зручну і простору ділянку в акваріумі, відганяючи всіх конкурентів з подвоєною силою [6, с. 64].

Подібна кооперація потрібна для забезпечення себе життєвим простором, економічними ресурсами, вона знижує загрозу атаки з боку конкурентів, сприяє виживанню особини. Зрештою, все це спрямоване на досягнення найважливішої мети еволюції – залишити після себе якнайбільше власних генів.

У цьому випадку ключова роль належить не індивідуальному та родинному добору, а взаємному (реципрокному) альтруїзму. Чому, наприклад, не будучи прямими родичами для всієї групи, сурикати ризикують собою, коли кричать, попереджаючи про небезпеку; кажани, що мешкають у великих колоніях, годують дитинчат один одного; птахи летять клином, по чергово полегшуючи політ? Дана кооперація є проявом реципрокного альтруїзму, який передбачає робити що-небудь іншому, але тільки в такій мірі, щоб аналогічне отримати від іншого самому [5, с. 308–309].

Найбільш яскраві приклади кооперації можна зустріти у наших найближчих родичів – приматів. Роберт Сапольські описує випадок об'єднання кількох молодих павіанів з метою скинути домінантного самця. При цьому члени «бунтівної» групи перед нападом на альфа-самця «обмінювалися коаліційними жестами взаємних поступок» і, таким чином, «цементували партнерство» [7, с. 129]. Аналогічну ситуацію у групі шимпанзе, розглядає Франс де Вааль в роботі «Політика у шимпанзе: влада та секс у приматів» [8, с. 122–148].

Приматолог Джейн Гудолл під кооперацією розглядає як такі дії двох чи кількох шимпанзе, при виконанні яких ймовірність досягнення мети підвищується. Наприклад, коли два шимпанзе женуться за однією

здобиччю, «кожен із них майже напевно прагне зловити її для себе – без альтруїстичних намірів допомогти іншому; проте кінцевий успіх стає вірогіднішим» [9, с. 302]. Також Дж. Гудолл наголошує на важливості кооперації серед шимпанзе під час патрулювання території. При патрулюванні шимпанзе намагаються триматися тісною групою, а при будь-якому раптовому звуку «оскалюються і простягають руки, щоб торкнутися один одного або обійнятися» [9, с. 503–504]. Очевидно, що взаємний контакт та відчуття підтримки є одним із ключових факторів у кооперативній поведінці шимпанзе.

Кооперація в людському суспільстві є однією з важливих видових ознак. Людина не може не взаємодіяти з іншими людьми. У такого роду комунікаціях людина соціалізується, набуває знань, навичок та досвіду, які перетворюють її з біологічної істоти на біосоціальну. Проте, кооперація, на відміну соціалізації, передбачає тіснішу взаємодію між суб'єктами, спрямовану на рішення економічних, культурних та інших задач. Слід також відзначити, що кооперація розвиватиметься лише у випадку, якщо вигода від неї перевищуватиме витрати.

З давніх часів людина вирішувала проблеми, що виникають на її шляху, спільними зусиллями. Археологи та антропологи, відтворюючи картину життя пралюдини відзначають неможливість її виживання без кооперації у жорсткому конкурентному середовищі. Етнографи XIX та початку XX століття описують кооперативну поведінку народів, які живуть на рівні первіснообщинного ладу. Так, Ф. Ф. Матюшкін наводить приклад полювання мисливців-юкагірів на оленів із розподілом кооперативних ролей. У період міграції тисячі оленів йдуть суцільною масою, їх наздоганяють у момент переправи через річку та б'ють короткими списами. Мисливці, при цьому, «поділяються на дві групи, одна з яких вбиває, а інша виловлює з річки і прив'язує до човнів туші оленів, не даючи їм спливати вниз по річці. По закінченні полювання проводиться розподіл здобичі за

кількістю людей, що беруть участь у цій справі» [10, с. 40]. Серед мисливців на китів в Індонезії спільний промисел призводить до значно більшого улову, ніж одиночний [11, с. 678]. Таким чином, вигода від співпраці є очевидною.

Вчені відзначають, що в основі кооперації початково лежить альтруїзм, який у свою чергу залежить від взаємної довіри між особами, що вступають у кооперативні відносини. У разі відсутності такої довіри суб'єкт, який переходить першим до альтруїстичної поведінки, ризикує бути ошуканим. У короткостроковій перспективі і для конкретного індивіда така поведінка може завдати шкоди, проте з погляду еволюційної стратегії та перспективи співпраця завжди вигідна для популяції загалом [5, с. 561].

Від рівня довіри один до одного залежить успішність взаємодії між суб'єктами. У зв'язку з цим наявність родинних зв'язків стає важливою умовою для тісних кооперативних відносин. Однак, не лише цей фактор сприяє кооперації. Безумовно, слід враховувати й інші аспекти, що стимулюють спільне вирішення завдань, наприклад: можливість об'єднання індивідів у групу за допомогою ерзац спорідненості; наявність спільної справи; стимулів (дружні стосунки, спеціальні знання); тривалість співпраці та ін. Наприклад, для кочових скотарів Норвегії співпраця між родичами та неродичами – це важливий чинник для досягнення загального успіху. При цьому в північних районах країни існує конкуренція між групами пастухів, тому родинні зв'язки там відіграють визначальну роль. Навпаки, у південних регіонах Норвегії склалася конкуренція між пастухами та фермерами, що призвело до більшої ніж на півночі кооперації пастухів, незважаючи на відсутність між ними родинних відносин [11, с. 677].

Правові норми не єдині регулятори суспільних відносин. Міфи, звичаї, релігійні встановлення, мораль не тільки співіснують поруч з юридичним світом, а й формують його, визначаючи межі належного. Але

мало хто звертає сьогодні увагу на те, що всі ці явища беруть початок від біосоціальної природи людини як біологічної одиниці та суспільного індивіда. Правові розпорядження, створені задля упорядкування кооперативних взаємовідносин у своїй глибинній першооснові, невіддільні від усього еволюційного шляху розвитку, і саме етологічний ракурс дозволяє це побачити та усвідомити.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Скуріхін С. М. Юридична етологія: до постановки проблеми. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9. С. 33–37. URL: [http://www.lsej.org.ua/9\\_2021/8.pdf](http://www.lsej.org.ua/9_2021/8.pdf)
2. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці. Київ: Наукова думка, 2003. 332 с.
3. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>
4. Коверзнев В. Філософські аспекти формування норм кооперативного права. *Господарське право і процес*. 2016. № 16. С. 37–42. URL: <http://www.pgj-journal.kiev.ua/archive/2016/08/8.pdf>
5. Сапольски Р. Биология добра и зла: Как наука объясняет наши поступки. М.: Альпина нон-фикшн, 2016. 766 с.
6. Лоренц К. Агрессия, или Так называемое зло. М: Издательство АСТ, 2020. 416 с.
7. Сапольски Р. Записки примата: Необычайная жизнь ученого среди павианов. М.: Альпина нон-фикшн, 2018. 424 с.
8. Де Вааль Ф. Политика у шимпанзе: Власть и секс у приматов. М: Изд. дом Высшей школы экономики», 2014. 272 с.
9. Гудолл Дж. Шимпанзе в природе : поведение. М.: Мир, 1992. 670 с.
10. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / под общ. ред. В. С. Нерсисянца. М.: Норма, 2004. 832 с.

11. Fisktjønmo G. L. H., Næss M. W., Bårdsen B.-J. The Relative Importance of «Cooperative Context» and Kinship in Structuring Cooperative Behavior. *Human Nature*. Volume 32. Issue 4. December 2021. P. 677–705. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12110-021-09416-6>

**Ключові слова:** юридична етологія, кооперація, реципрокний альтруїзм, кооперативні правовідносини.

**Key words:** legal ethology, cooperation, reciprocal altruism, cooperative legal relations

**Дудник Руслана Миколаївна**

*Національний університет «Одеська юридична академія»*

*асистент кафедри загальної теорії права та держави,*

*кандидат юридичних наук*

## **ПОБУДОВА СИСТЕМИ ПРАВА ЗА ПРИНЦИПОМ ДУАЛЬНОСТІ**

Система права України є багатогранною комплексною правовою категорією, що фактично виражається в побудові права, основою якої в свою чергу виступає як єдність і взаємодія правових норм, так і їх розрізненість та розподіл по галузям та інститутам права.

Українська правова традиція сформувалась на підґрунті римського права, що знайшло своє відображення, зокрема, і в побудові системи права. Завдяки особливостям правового регулювання та специфіці його структури систему права країн романо-германської правової сім'ї, до якої відноситься і Україна, слід характеризувати як багатоаспектне правове явище,